

„AJÁNDÉKOK, MELYEKET A CSÁSZÁROK A NÉP KÖZÉ SZÓRATTAK”¹

A iactus missilium kérdései a római jogban

ERDŐDY JÁNOS
egyetemi tanársegéd (PPKE JÁK)

Mind az elsődleges, mind pedig a másodlagos forrásokban elszórta lehet találkozni olyan véleményekkel, illetőleg munkákkal, amelyek szorosán véve a *iactus missilium*-ot, a nép közé történő pénzszerzés kérdését érintik. Az elsődleges források között csak marginálisan kerül említésre ez a kérdés, valószínűleg talán azért, mert a *ius privatum* nem elsősorban a közemberek apró-cseprő problémái nyomán fejlődött; sokkal nagyobb súllyal estek a latba az előkelőbb, vagyonosabb rétegek olyan ügyei, amelyek mögött nagy vagyontömegek mozgása állt.² Ekként a pénzszerzés, illetőleg az elszört pénz tulajdonának megszerzése nem tartozott a magánjog nagy kérdései közé.³ Pedig ha jobban belegondolunk, adódhatnak olyan kérdések, amelyek felvetése, és a megválaszolásukra tett kísérletek összességében előbbre vihetik a római magánjoggal kapcsolatos gondolkodásunkat.

I. A primer források vizsgálata

Mindössze három olyan forrást említhető, amelyek közvetlenül a *iactus missilium* kérdését taglalják.⁴ Ezek közül a Pomponius tollából származó szöveg így szól:

„Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit, sicuti cum quis aes sparserit aut aves amiserit, quamvis incertae personae voluerit eas esse, tamen eius fient, cui casus tulerit ea, quae, cum quis pro derelicto habeat, simul intellegitur voluisse alicuius fieri.”

¹ A főcímben használt fordulatot ld. FINÁLY HENRIK: *A latin nyelv szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002, 1243.

² Ezzel egyezően ZLINSZKY JÁNOS: *Római büntetőjog*. Budapest, 1996, 98.

³ BENEDEK FERENC: *Derelictio, occupatio, usucapio*. In *Jogtörténeti Tanulmányok V*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983, 7.

⁴ Pomp. D. 41, 7, 5, 1 (32 ad Sab.); Gai. D. 41, 1, 9, 7 (2 rer. cott.) és Inst. 2, 1, 46.

A szövegben a második tagmondat elején szereplő *sicuti* szó az első tagmondatra utal, amelyben a jogász azt állítja, hogy az elhagyott dolog nyomban a miénk lesz, vagyis ha elfoglaljuk, tulajdonosaink válunk. A tulajdonszerzés lehetőségét Pomponius jelen esetben azzal magyarázza, hogy amikor az eredeti tulajdonos elhagyta a dolgot, maga is azt akarta, hogy a dolog valakié legyen. A szövegben szerepel tehát egy általános érvényű állítás, ezt követően pedig a jogász már két gyakorlati eset kapcsán nyilatkozik: pénz szórása a nép közé, valamint madár szabadon engedése. Amikor arról ír, hogy bármennyire is akarja a pénzt elszóró személy, hogy a pénzt, helyesebben az egyes pénzdarabokat (erre utal a többes számú névmás, *eas*) valaki elszórja, hiába akarja, hogy azt egy meghatározatlan személy (*incerta persona*) megszerezze: tulajdonszerzés csak akkor következik be, amikor a pénzdarabot az *incerta persona* birtokba veszi. Látszólag tehát a pénzt elszóró és az azt megszerző személy kerülnek egymással jogviszonyba, ez azonban csak a látszat, mivel Pomponius írja, hogy a pénz azé lesz, akihez azt a szerencse sodorja. Ennek indokát Pomponius pedig abban látja, hogy amikor valaki elhagy egy dolgot, azt akarja, hogy egy másik személy megszerezze azt.

A Digestában található Gaius-szöveg, valamint az Intitúciók szövege így szól:

„*Hoc amplius interdum et in incertam personam collocata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce [praetores vel consules] qui missilia iacta[n]t in vulgus, ignora[n]t enim, quid eorum quisque excepturus sit, et tamen quia vult [volunt] quod quisque exceperit eius esse, statim eum dominum effici[un]t.*”⁵

A Gaius-töredék, valamint az Intitúciók szövege egymással gyakorlatilag egyező szövegek; látható, hogy a közöttük lévő eltérések az Intitúciók szövegében található betoldásból (*praetores vel consules*) eredő, pusztán nyelvtani jellegű különbségek; összességében azonban a szövegek tartalma és jelentése azonos: a missiliát elszóró személy számára irreleváns, hogy kihez kerül a missilia, aki egyébként – a felszedés által – megszerzi annak tulajdonjogát is. Mind Gaius, mind az Intitúciók szövege annyit állít tehát, hogy a missilia nyomban annak a tulajdonába kerül, aki birtokba veszi azt. A tulajdont pedig a *voluntas domini* viszi át, vagyis a szövegek felfogása szerint a missiliát a tulajdonos dobja.⁶ Azért szükséges ennek előzetes tisztázása, mert a gaiusi, illetve a iustinianusi töredékek – szövegkörnyezetüket tekintve⁷ – egyaránt a tradícióval foglalkozó passzusok között szerepelnek. Ha a szövegeket egészként vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy egy bizonyos logika mentén taglalják a traditio kérdéseit. Elsőként megtudhatjuk, mi a traditio, méghozzá a joghatása felől megközelítve, vagyis a dolog tulajdonát birtokba adás révén szerezhetjük meg. Ezt mindkét szöveg összeegyezteti a *ius naturaléval* (Iustinianusnál *gentiummal*). Ezután a traditio alanyaira tekintettel kifejti, hogy a dologátadást végezheti maga a tulajdonos, vagy az ő megbízásából valaki más. Ezt követően a tárgyra koncentrálni rámutat, hogy bizonyos esetekben a dolog tényleges átadása nélkül a pusztán tulajdonosi akarat (*voluntas domini*) elegendő a tulajdonjog átszállásához; erre több példát is hoz mindkét szöveg.

⁵ A szövegben szögletes zárójelben szereplő betoldások az Intitúciók szövegére utalnak.

⁶ Ezzel egyezően ld. BENEDEK FERENC: Így szórták a pénzt Rómában. *Jogtudományi Közlöny* 9/1982, 699.

⁷ Gai. D. 41, 1, 9, 3–8 (2 rer. cott.); Inst. 2, 1, 40; 42; 44–46; 48.

Ezt követően mondja, hogy a tulajdonos akarata olyannyira erős, illetőleg jelentős a traditio körében, hogy még azt is akarhatja, hogy incerta persona szerezzék meg a dolgot, hiszen a tulajdonos azt akarja, hogy aki valamit a tömegben elkapott, az övé legyen. Végül ezt az esetet megkülönbözteti a tengerbe dobott árutól: ott ugyanis a viharból való menekülés céljából dobálták el az árut, nem pedig azzal a szándékkal, hogy a tulajdonjoggal felhagyjanak. Ebből az áttekintésből az tűnhet ki, hogy mind Gaius, mind pedig az Intitúciók szerkesztői a traditioiban átadóként résztvevő személynek az ügyletbe kötődő szubjektív, tudati viszonyulását akarták hangsúlyozni. Markánsan jelenik meg tehát az akarati elem: a középpontban az áll, mit akart a tulajdonos tenni a dolgával.

II. Problémafelvetés: a szövegben nyitva maradó kérdések

1. A szövegek terminológiája

Ami a pénzzórásról illeti, említést érdemelhet, hogy Pomponius az ‘aes’ szót használja a ‘pecunia’ kifejezés helyett. Ezzel kapcsolatosan például Finály megjegyzi, hogy az előbbi kifejezés pénz értelemben még a Kr. u. II. századtól kezdődő időben is éppúgy használatos volt, mint korábban.⁸ Párhuzamosan vizsgálva a gaiusi (Intitúciókbeli) és a pomponiusi szövegek szóhasználatát, megállapítható, hogy Pomponius az aeris sparsio tényállását írja le; Gaiusnál (és az Intitúciókban is) ez tágabb: eme szövegekben iactus missiliumról esik szó.⁹ A két ige, ‘iacere’ és ‘spargere’ egyaránt ‘dobni’ jelentést hordoz, azonban inkább az utóbbi hordozza az esetre valószínűbb ‘hínteni’ árnyalatot, bár valószínűtlen, hogy ennek az elenyésző jelentéskülönbségnek bármiféle gyakorlati jelentősége lenne.¹⁰ Ami a cselekvések tárgyát illeti, ‘aes’ csak pénzt jelöl, míg a ‘missilia’, vagy ‘res missiles’ mindenféle ajándékot jelöl, „amelyet a császár a nép közé szórattat”.¹¹ Missilia tehát tágabb, több dolgot foglal magában, mint aes.¹²

2. A traditio in incertam personam kérdése a szövegekben

Már első olvasásra nyilvánvaló, hogy a szövegekben sehol nem fordul elő a traditio in incertam personam kifejezés ebben a formában; erre a fordulatra legfeljebb csak a szövegek helyéből lehet következtetni, mivel Gaius (ekként tehát az Intitúciók is)

⁸ FINÁLY i. m. 58.

⁹ Hasonlóan BENEDEK (1983) i. m. 25.

¹⁰ Vö. FINÁLY i. m. 1077 és 1851. Egyébként Finály is az utóbbi ige körében hozza példaként *spargere numos populo*. Ezzel szemben *iacere* főnévi alakjánál (*iactus*) a *iactus mercium* kifejezést említi, amely vihar idején a hajó megkönnyítése céljából a tengerbe dobott árukat jelenti (FINÁLY i. m. 1079.).

¹¹ FINÁLY i. m. 1243.

¹² Ezzel egyezően Benedek is rámutat arra, hogy a *missilia* jelentése tágabb, mint pusztán pénz; ez jelentett még gabonajegyet, színház- és fürdőjegyeket is, csupán a Pomponius szöveg az, ami szűk értelemben a pénzre vonatkozik. Részletesen BENEDEK (1982) i. m. 698.

azonos logika mentén haladva, a traditio szabályai között, mintegy lezárásként említik meg, hogy néha előfordulhat, hogy a tulajdonátruházás nem meghatározott személy részére történik.¹³ Emellett ugyanakkor arra is érdemes rámutatni, hogy a Pomponius-szöveg a *Digesta pro derelicto* tituluszában található, és éppen a *derelictio*, illetve az *occupatio* szemszögéből vizsgálja a pénz elszórásának és a madarak szabadon engedésének kérdéseit. Következésképpen a forrásokban elő nem forduló *traditio in incertam personam* kifejezés – akárcsak egyébként a *iactus missilium* fordulat is – önkényesen választott kifejezés, amelyet a szekunder irodalom jóvoltából használunk a pénzszerzés tényállására. Kiemelendő azonban, hogy ez az elnevezés-választás olyanmire esetleges, hogy a *iactus missilium* akár *aes sparsio* formában is szerepelhetne ma a kézikönyvekben. Eme választás oka valószínűleg nem tárható fel, ami viszont bizonyos, hogy a Pomponius-szöveg csupán egy tényállást ír le; az ennek körében felhozott érvek azonban közel sem elegendőek a kérdés megnyugtató tisztázásához.

3. A Pomponius-szöveg indokolásának problémái

Pomponius a tőle idézett szövegben megállapítja, hogy az elhagyott dolgon foglalással tulajdont szerezhetünk. Példája az elszórt pénz és a szabadon engedett madarak esete, amelynek nyomán indokolásként azt állítja, hogy a dolgot elhagyó személy az elhagyáskor egyszersmind azt is akarja, hogy valaki megszerezze az általa elhagyott dolgot. Vagyis a jogász egy esetleges és teljesen szubjektív tényezőt kíván általánosítani, de közel sem biztos, hogy aki például pénzt elszór, minden esetben egyidejűleg azt is szeretné, hogy valaki annak egyszer a tulajdonosa legyen. Mi több, ha jobban belegondolunk, a cselekvést végző személy tudata inkább csak addig terjed, hogy az adott dolgot nem akarja tovább a tulajdonában tartani. Ritkább eset, hogy valaki arra gondol, mi lesz majd a dolgával később. Azért válik meg tőle, mert már nem kell neki, ekként további sorsa sem érdekli, vagyis minden bizonnyal azzal sem törődik, hogy egyszer azt valaki megtalálhatja. Kevésbé valószínű tehát a Pomponius által leírt célzatos viselkedés: valaki azért hagyja el a dolgát, hogy az másé lehessen. Amennyiben persze szigorúan a nép közé történő pénzszerzés esetére korlátozódna a vélemény, abban az esetben ez a jogász indokolás nem nélkülözne minden valóság-alapot, hiszen a pénz nép közé szórásának – legalábbis a külvilág számára kifejeződő – célja éppen az, hogy azt a körülállók közül egyesek felszedhessék. Ugyanakkor más kérdés, hogy aki pénzt szórt a nép közé, nem elsősorban a tulajdonszerzés lehetőségére gondolt; cselekvésének indítóoka sokkal inkább a tömeg meggyőzése, saját népszerűségének növelése lehetett.¹⁴

¹³ Mindez megjelenik Benedek Ferenc gondolatmenetében is: már ő is jelzi, hogy a *iactus missilium traditio in incertam personam*-ként történő felfogása nagy valószínűséggel a kérdéssel foglalkozó *gaiusi* és *Institúciók*-beli szövegek helyére vezethető vissza. Hivatkozik az irodalomra is, amely szerint Iustinianus korában a nép közé történő pénzszerzést *traditio in incertam personam*-ként értékelték, jelezve azonban, hogy ezzel az állásponttal nem ért egyet. BENEDEK (1982) i. m. 699, és BENEDEK (1983) i. m. 25.

¹⁴ Ehhez ld. még Benedek gondolatmenetét lentebb.

III. A források elsődleges értékelése

1. A szövegekben közös állítás

Az eddig elemzett források, és a fejtegetések nyomán kibontakozó vitás kérdések rövid feltérképezése után adódik a kérdés, hogy akkor miben értenek egyet a szövegek. Mindhárom szöveg gondolati magva az, hogy az eldobott pénz tulajdonát birtokbavételrel meg lehet szerezni. Ebből az állításból, valamint a szövegek közül két töredéknek a források struktúrájában elfoglalt helyéből adódóan alakult ki az a nézet, hogy a nép közé történő pénzszerzés tulajdonátruházás nem meghatározott személy részére (*traditio in incertam personam*). Azonban ezen a ponton joggal vetődik fel a kérdés, hogy valóban elfogadható-e ez a nézet, vagy lehetséges egy ettől eltérő hipotézis kialakítása is a források alapján. Ha a szövegek mag-gondolatát mélyebben vizsgáljuk, felfedezhetjük, hogy – bár a szövegekben az akarati elem dominál – a dolog eredeti tulajdonosának ama akarata, hogy a dolog tulajdonát valaki meg kell, hogy szerezze, nem elegendő a tulajdonszerzéshez; ahhoz szükség van a tényleges apprehenzióra is, vagyis arra, hogy a dolgot valaki birtokba vegye. Önmagában ez a megállapítás még engedhetne arra következtetni, hogy a nép közé történő pénzszerzés valójában *traditio*, mivel a források szerint szükséges, hogy a másik fél megszerezze a dolgot. A szövegeknek az a fordulata azonban, ahol az *incerta persona*-ra utalás megjelenik, már sejteti, hogy itt *traditio*-ról általában nem lehet szó. A *Digesta* egy helyen írja, hogy a jogcímes ügyleteknél a *causa* jár elől, ami annyit jelent, hogy a jogcímes ügyleteket a mindennapokban a jogcím oldaláról szemléljük: amikor valaki megvesz egy dolgot, abban adásvételt látunk, nem pedig tulajdon-*traditio*-t, amelynek keretében *pro emptore* szereztük meg a dolgot.¹⁵ Márpedig a tulajdon-*traditio* leggyakoribb megnyilvánulási formája a mindennapok során az ajándékozás, vagy az adásvétel, lévén ezen a két jogcímen juttatunk másoknak bizonyos dolgokat akként, hogy annak megszerzője egyszersmind a dolog tulajdonát is megszerzi. Az adásvétel, vagy az ajándékozás oldaláról szemlélve azonban elengedhetetlen feltétel a felek közötti akarategység: mindketten egyet kell, hogy értsenek abban, hogy mi a *traditio* tárgya, illetőleg, hogy az egyik kinek akarja átadni a dolgot, a másik pedig kitől akarja megszerezni azt.¹⁶

2. Hipotézis: *derelictio* és *occupatio* egysége

Összességében szemlélve a forrásokat, az lehet a benyomásunk, hogy tulajdon-*traditio* létrejöttéhez elengedhetetlen a felek akarategysége, amely ki kellett terjedjen

¹⁵ Paul. D. 41, 1, 31pr. (31 ad ed.): „*Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.*”

¹⁶ Kérdés, mi a helyzet a Pomponius-szöveg másik példájával, a madarak szabadon engedésével. Elsősorban az lehet szembetűnő, hogy ez utóbbi példa csak hozzátétőleg hasonlít a pénzszerzés esetére. Mondhatná bárki, hogy ebben az esetben inkább hihető, hogy a madarakat olyan megfontolásból engedi el valaki, hogy azok adandó alkalommal más tulajdonába kerülhessenek. Azonban ez a felfogás is cáfolható, hiszen minden józan megfontolás szerint akkor engedjük szabadon madarainkat, ha azt szeretnénk, hogy azok szabadok legyenek.

arra, hogy kinek mit adok át, illetőleg kitől mit szerzek meg. Ebből a felfogásból pedig következik az állítás, hogy a *iactus missilium* nem tekinthető *traditio in incertam personam*-nak. Kérdés akkor, hogy jogi szempontból miként értékelhető ez a cselekvés. Induljunk ki abból, ami a külvilág számára a *iactus missilium* tényállásából érzékelhető. Külső szemlélőként azt tapasztalnánk a *iactus* esetében, hogy a *magistratus* eldobja a pénzt – ezt az egyes pénzdarabok elhagyásaként lehet értékelni. A tömegből többen pedig elkapkodják, felszedik a pénzdarabokat, vagy azok közül legalábbis jó néhányat – ezek a cselekvések pedig foglalásnak minősíthetők. Vagyis a külső szemlélő számára a *iactus missilium* akként tűnhet fel, mint *derelictio* és *occupatio* együttese, amelynek érdekessége azonban, hogy – szemben a „hagyományos” értelemben vett *derelictio*val és *occupatio*val – itt az elhagyás és a foglalás közötti időbeli távolság szinte elenyésző, mondhatni, a két cselekvés közel egy időben megy végbe. Következésképpen a feltevés az, hogy a *iactus missilium* nem valósít meg *traditio*t, főként nem meghatározatlan személy részére: ez igazából egységbe foglalt *derelictio* és *occupatio*, amelynek körében különös jelentőséget kap a pénzt elszóró személy akarata is.

IV. Az irodalom

1. A *iactus missilium* irodalma

Silvio Romano tanulmánya¹⁷ nagy alapossággal tárgyalja általában a *derelictio* kérdéseit, ezeken túlmenően pedig kellően részletes kitekintést nyújt a *derelictio* egyes háttérkérdéseire kapcsolódóan. Ami szoros értelmében a *iactus missilium*¹⁸ kérdését illeti, Romano azzal indítja vizsgálódását, hogy a *traditio* és a *derelictio* egymással összefüggő jogintézmények, mégpedig olyan formában, hogy a *derelictio* – egy *derelinkvált* dolog foglalás útján történő megszerzésével egységbe kovácsolva – igazából nem más, mint a *traditio* egyik speciális esete, vagy legalábbis egy, annak analógiájára működő intézmény.¹⁹ A két jogintézmény közötti tulajdonságbeli összefüggést a *iactus missilium* intézményében látja körvonalazódni. A *traditio* körében ismert alapelveket, amely szerint *traditio*, egy dolog birtokának (és esetleg tulajdonának) átadása csak meghatározott személy számára képzelhető el, lerontja a *iactus missilium* intézménye, vagyis a *traditio in incertam personam*. A másik jogintézmény, a *derelictio* oldaláról megközelítve a kérdést, azt láthatjuk, hogy az is a *iactus missilium* mintájára alakult jogintézménnyé. Utóbbi esetében ugyanis arról van szó, hogy egy nem meghatározott személyekből álló sokaság, egy bizonyos helyen összeverődött tömeg részére történik a *missilia* szétszórása, míg az előbbi esetében a *derelinkvens* számára ismeretlen személy részére vagy javára történik az elhagyás.

¹⁷ SILVIO ROMANO: Studi sulla derelizione nel diritto romano. *Rivista di Diritto Romano* 2/2002, 99–164. (A teljes tanulmány elérhető online formában is: www.ledonline.it/rivistadidiritoromano)

¹⁸ ROMANO i. m. 147–156.

¹⁹ ROMANO i. m. 147.

Az elsődleges források vizsgálatát az *Institúciók* és a *Digesta* forrásainak (Inst. 2, 1, 46–48; Gai. D. 41, 1, 9, 7–8 [2 rer. cott.]) összehasonlításával kezdi.²⁰ Romano mindössze csak alig észrevehetően utal a két forrasszöveg közötti hasonlóságra, figyelmét sokkal inkább az *Institúciók* szövegének szerkezete köti le. A szövegben első helyen szerepel az általa *traditio in incertam personam* névvel jelezett jogintézmény, és ehhez csatlakozik a *derelictió*ról szóló rövidebb szövegrész. A logikai és nyelvi kapcsolat vitathatatlan. A *derelictio* után következő *paragrafus* pedig a *iactus mercium* tényállásával foglalkozik. Véleménye szerint a iustinianusi szöveg értékét nagyban csökkenti az a tény, hogy ebből a szövegből a *traditio* és a *derelictio* közötti elvárt kapcsolat kifejezése csaknem teljes egészében hiányzik. Szerinte a klasszikus álláspontot tükröző szövegről van szó; ennek alátámasztásaként mutat rá arra a tényre, hogy az *Institúciók* szövege teljes egészében megfelel a *Digesta* általa idézett szövegének, azzal az apró eltéréssel, hogy az utóbbiból hiányzik ama átvezető szövegrész, ami a *gaiusi* változatban megtalálható. A kérdés innentől az, vajon az Inst. 2, 1, 47. tekinthető-e *gaiusi* eredetűnek, amely bekerült ugyan az *Institúciók*ba, a *Digesta*ból azonban kimaradt? Utal rá, hogy az irodalom általában tagadja ezt a nézetet, mindösszesen egyetlen szerzőt tud említeni, aki erre a kérdésre igennel válaszol.²¹ Elvégez egy szélesebb körű szövegelemzést is; az Inst. 2, 1, 44–45. szövegeinek górcső alá vétele nyomán megállapítja, hogy ezek a szövegek megegyeznek a *Digesta* szövegével (Gai. D. 41, 1, 9, 5–6 [2 rer. cott.]). Tartalmi szempontból a szöveg állítása az, hogy bizonyos esetben nincs szükség fizikai átadásra a tulajdon átszállásához, hanem elegendő pusztán a nuda *voluntas* is. Ennek példaként jelenik meg a *traditio brevis* manu, vagy a *traditio clavium*. Ehhez képest nem csupán a nuda *traditio* *transfert rei proprietatem* esete képez kivételt a *traditio* klasszikus szabálya alól, hanem a *iactus missilium* esete is, amelynek körében a *voluntas incerta personam* irányul; a *voluntas* nyomán azonban *iactus*, nem pedig *traditio* következik.

A következő *paragrafus* igazából az *occupatio* egyfajta definícióját adja meg. Ezek szerint, ha a valaki elfoglal egy elhagyott dolgot (*res pro derelicto a domino habita*), annak egyszersmind a tulajdonosává is válik. A *qua ratione* fordul arra utal, hogy a *derelinkvens* akarata éppen arra irányul, hogy a dolog tulajdonát átadja. Ezután viszont a *res pro derelicto habita* definícióját írja le a szöveg, amely szerint az *occupans* tulajdonszerzésének alapja éppen az a tény lesz, hogy az elhagyás pillanatában a dolog megszűnik az elhagyóé lenni, vagyis ezáltal *res nullius*-szá válik. Következésképpen ebben a definícióban semmiféle utalás sincsen a *voluntas transferendi*-re, amely azonban a következő *paragrafus* kapcsán ismételtelen előkerül, a *iactus mercium*-mal kapcsolatosan.²² Megtalálható nála is az a megállapítás, hogy a forrásokban nem szerepel a *traditio in incertam personam* kifejezés, mindössze csupán az *in incertam personam collocata voluntas* fordul elő mindenütt.²³ Rámutat arra

²⁰ ROMANO i. m. 148.

²¹ A gondolatot elutasítók között hivatkozik Bonfante, Meyer-Collings, Berger, valamint Pringsheim munkásságára; az elméletet elfogadó szerző pedig Ferrini. Ld. részletesen ROMANO i. m. 148–149.

²² ROMANO i. m. 149.

²³ ROMANO i. m. 149.

is, hogy a *traditio*, a *derelictio* és a *iactus missilium* közötti egyetlen összefüggés abban lehet fel, hogy mindhárom a tulajdon megszerzésének származékos módja volt, mindannak ellenére, hogy a rómaiak magát a kifejezést, illetőleg az eredeti és származékos tulajdonszerzési módok közötti különbségtételt nem alkalmazták. Csak nagy ritkán lehet találkozni a szövegekben olyan fordulatokkal, amelyek a tulajdonnak az egyik személyről a másikra háramlását fejezik ki (*transferre dominium*, *dominium transit*).²⁴ Ezek után vizsgálja meg a három kifejezés egymással való összefüggését. A *traditio* és az *occupatio* között az a hasonlóság, hogy mindkét esetben a megszerző akként szerzi meg a dolog tulajdonát, hogy birtokba veszi a dolgot. Amíg azonban az *occupatio* esetében szükségszerűen *res nullius* birtokbavételéről van szó, addig a *traditio* esetén valaki más dolgát szerezzük meg, méghozzá attól az adott személytől. A *derelictio* és a *traditio* közötti összefüggés több elemből áll. Elsőként említhető ezek közül, hogy mindkét esetben meg kell válni a dologtól. Amíg azonban a *tradens* elidegenítési szándékkal válik meg a dologtól, vagyis a célja az, hogy azon a másik fél tulajdont szerezhessen, addig a *derelictio* esetében elegendő pusztán megválnia a dologtól. Ez utóbbi körben a *derelinkvens* cselekvésének nem célja, hogy egy másik személy számára lehetővé tegye a dolog tulajdonának megszerzését.

A *iactus missilium* természetével foglalkozva rámutat arra, hogy az irodalomban egyesek szerint ez a jogintézmény a *derelictio*, mások szerint inkább a *traditio* jellegzetességeit mutatja, mi több, vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy egyszer az egyik, másszor a másik jogintézmény jellemvonásai látszanak előtérbe kerülni.²⁵ Véleménye szerint a források egyaránt a *iactus* végrehajtó személy tulajdonátruházásra irányuló akaratát látszanak kihangsúlyozni. Az Intitúciók és a *Digesta* szövegei egyaránt a *iactus* végrehajtó személy tulajdonátruházási akaratára helyezik a hangsúlyt. Így tehát úgy tűnhet, hogy ez a személy *traditio*t hajt végre, még akkor is, ha az *incertam personam* történik. A *derelictio* esetében a tulajdonátruházási szándék nem ennyire nyilvánvaló. Maga a *iactus* egy átmeneti jogintézmény. Mi van abban az esetben, ha a valaki által a nép közé szórt dolgot senki sem szedi fel, és így az ott marad az utcán. Ilyenkor a *iactans* azt a dolgot utóbb összeszedheti, akár a *derelictio* esetében, vagy maga is otthaghatja. Utóbbi esetben a dolog uratlanná válik.²⁶ A *iactus* esetében tehát az egyik pillanatban egy átadásra irányuló akaratot figyelhetünk meg, míg egy másik pillanatban már *derelictio*nak bizonyul a cselekvése. Eme pillanatok azonban nem kronológiai sorrendben követik egymást, hanem sokkal inkább egyszerre jelennek meg a *iactus* tényállásában.²⁷

Az Intitúciók szövegeit vizsgálva rámutat, hogy elsőként szerepel a *derelictio*, ezt követi a *iactus* tényállása, a kettőt pedig a „*qua ratione*” fordulattal vezeti át. Ebből arra lehet következtetni, hogy a *ratio* a *derelictio* és a *iactus* esetében azonos, vagyis

²⁴ ROMANO i. m. 150.

²⁵ Ld. részletesen ROMANO i. m. 153, irodalommal. A *iactus* inkább *derelictio*nak gondolók közül kiemelendő Pernice és egyes munkáiban Czychlarz; a *traditio*ként felfogók közül Jhering, néhol Czychlarz, Windscheid, Berger és Meyer-Collings, míg Ricci és Roby kétarcúnak vélik.

²⁶ ROMANO i. m. 153.

²⁷ Uo.

utóbbi nem minősül tradíciónak.²⁸ A Digesta Pomponius-szövegének vizsgálata során megállapítja, hogy a szöveg – a gaiusi Digesta-szövegen túl – a 41. könyv pro derelicto titulusában nyert elhelyezést. A szöveg interpoláció-kritikai elemzése nyomán arra a következtetésre jut, hogy a iactust a rómaiak is derelictiónak vélték, vagyis nincs párhuzam a derelictio és a traditio között.²⁹

A magyar szakirodalomban a iactus missilium kérdésével Benedek Ferenc egy tanulmánya foglalkozik közvetlenül; egy másik pedig – a téma hasonlóságából eredően – érinti ezt a kérdést.³⁰ Lényegében a fentiekhez hasonló ellenérveket hoz fel Benedek is a szöveghez fűzött kritikai megjegyzéseiben, utalva rá, hogy ebben a körben a jogtudós indokolása csupán formális: az egyetlen, amit a vélemény magyarázataként fel tud hozni, az a derelinkvens akarata. Hiszen a jogász éppen arra hivatkozik, hogy a birtokba vevő azért szerzi meg a dolog tulajdonjogát a birtokbavétellel, mert a pénz eldobó, illetve a madarat szabadon engedő személy nyilván azt akarja, hogy valaki megszerezze azt. Ehhez képest Benedek véleménye, hogy a felsorolás – a szöveg szerkezetéből adódóan – taxatív. Ő maga nem tradíciónak, hanem derelictio és occupatio keverékének fogja fel a iactus missilium-ot. Az ő indokolása a szöveghez éppen az esetben szereplő derelinkvált dolgok természetéből indul ki. A pénz esetében arról van szó, hogy az egyes érmék egymással tökéletesen helyettesíthetők, rendes körülmények között meg sem különböztethetők egymástól, ekként a felettük fennálló tartós birtoklás igazolása nehézségekbe ütközne, ekként okszerű eltekinteni az elbirtoklás követelményétől. Végeredményben a iactus missilium szabályát lex specialisként kezeli, amely a derelictio körében szerinte elvileg mindenkor szükségessé elbirtoklási kötelezettség alól enged kivételt.³¹ Eme nézetének alátámasztására megvizsgálja az Institúciókban a iactus missiliumról szóló részt követő töredéket, amelynek egyébként nincs Digesta-beli előzménye, és kicsit vitatható nézeteket tartalmaz. Ez a forráshely a derelictio kérdésével foglalkozik, és azt állítja, hogy aki egy, a tulajdonos által derelinkvált dolgot vesz birtokba, nyomban megszerzi annak tulajdonjogát. Ugyanakkor res derelictának azt a dolgot tekinti, amelyet a tulajdonosa azzal a szándékkal hagyott el, hogy az többé ne tartozzon az ő dolgai közé. Ezt Benedek azért tartja aggályosnak, mert ha a res derelicta per definitionem res derelicta a domino, akkor az első fordulatban a tulajdonosra történő utalás részben tautológia, részben pedig nem is feltétlenül igaz minden esetben. Márpedig kizárólag traditio a domino esetén lesz igaz a tétel, hogy a birtokba vevő azon nyomban tulajdon is szerez a dolgon, a magistratus esetében pedig nincs olyan feltétel, hogy bizonyosan a saját tulajdonát képező missiliát kellett szórjon. Mondhatnók, hogy ez igazából a magistratusi tisztségek vállalásához kapcsolódó vagyoni censusból ered, azonban abból, hogy valakinek van pénze, még nem következik, hogy a missilia körébe tartozó egyéb tárgyak az adott pillanatban a rendelkezésére állnak.³² A Pomponius-szöveg

²⁸ ROMANO i. m. 154.

²⁹ ROMANO i. m. 155.

³⁰ Ld. részletesen: BENEDEK (1982) i. m. 698–706, valamint BENEDEK (1983) i. m. 7–31.

³¹ BENEDEK (1983) i. m. 26., és BENEDEK (1982) i. m. 705–706.

³² Benedek rámutat, hogy a missilia jelentése tágabb, mint pusztán pénz; ez jelentett még gabonajegyet, színház- és fürdőjegyeket is, csupán a Pomponius szöveg az, ami szűk értelemben a pénzre vonatkozik. Ld. BENEDEK (1982) i. m. 698.

vizsgálata kapcsán³³ – amellyel kapcsolatosan elsősre szembetűnő lehet, hogy nem *iactus missilium*-ról beszél, hanem az *aes spargere* fordulatot használja – a szövegben a pénzszerzés és madarak szabadon engedése jelenik meg.³⁴ Kiemelendő, hogy egyfelől a szöveg a *derelictio* kérdéseivel foglalkozó források között található,³⁵ másfelől pedig Pomponius a *derelictio* eme esetével az elbirtoklás szemszögéből foglalkozott; erről szól a hivatkozott forrás *principiuma* is.³⁶ Ez a Pomponiustól idézett vélemény – szemben Paulus-szal, aki ebből a szempontból különbséget tesz a tulajdonszerzés módjai között – arról szól, hogy a tulajdonos által elhagyott dolgon foglalással szerzünk tulajdont, amíg a bárki más által elhagyott dolgot elfoglalhatjuk ugyan, tulajdont azonban csak elbirtoklással szerezhethünk felette – nem bontja két esetkőre a *derelictio* tényállását. Pomponiusnál érdektelen, hogy ki hagyja el a dolgot; ő mindösszesen annyit mond, hogy az elhagyott dolog nyomban a miénk lesz, vagyis ha elfoglaljuk, tulajdonosainvá válunk. Tehát a szöveg nyelvi elemzése nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy Pomponius nem az a *domino derelictio* esetéből indul ki (ennek jele a *quis* szó a szövegben), de – eltérően a főszabálytól – mégis szükség elbirtoklásra. Ebben az első töredékben tér ki két speciális esetre: a nép közé szórt pénz és a szabadon eresztett madarak problémájára. Rámutat, hogy ebben a körben a jogtudós indokolása csupán formális, hiszen arra hivatkozik, hogy a birtokba vevő azért szerzi meg a dolog tulajdonjogát a birtokbavétellel, mert a pénzt eldobó, illetve a madarat szabadon engedő személy nyilván azt akarja, hogy valaki megszerezze azt. Ezt az indokolást azonban Benedek merőben formainak tartja.³⁷

2. A *derelictio* és az *occupatio* irodalma

A *iactus missilium* kérdéseivel összefüggésben legalább érintőlegesen foglalkozni kell a *derelictio* irodalmával, röviden bemutatva a *derelictio*-ra vonatkozó, az irodalomban kialakult főbb nézeteket. A *derelictio*-val foglalkozó másodlagos irodalom körében a jelentősebb munkák, amelyek a témát behatóan és átfogóan mutatják be, jórészt a XIX. század végén, illetve a XX. század elején készültek: többségében az 1880-as és az 1940-es évek között íródtak, és csak elenyésző hányaduk készült a háború végén, vagy annak befejezése után.³⁸ A XX. század folyamán készült nagyformátumú kézikönyvek (Kaser, Longo, Voci, korábbiak közül még Bonfante is) csak egy-egy fejezetben foglalkoznak a kérdéssel, akárcsak a későbbi kézikönyv-irodalom (Schulz, Buckland, Talamanca, Girard, Wieacker).

Berger, Romano és Voci úgy tartják, hogy a klasszikus és a iustinianusi jog azonos elveket vallott a *res derelictae* vonatkozásában: attól függetlenül, hogy *res Mancipi* vagy *nec Mancipi* *derelicta* volt a foglalás tárgya, az *occupatio* a tulajdon megszerzését eredményezte; az *usucapio pro derelicto* pedig csupán kívánatos volt.

³³ Pomp. D. 41, 7, 5, 1 (32 ad Sab.); ld. fentebb.

³⁴ BENEDEK (1983) i. m. 25.

³⁵ A 41. könyv „*pro derelicto*” titulusában található.

³⁶ Uo.

³⁷ BENEDEK (1983) i. m. 26.

³⁸ Ehhez ld. pl. a Benedek Ferenc által adott irodalomjegyzéket. Részletesen: BENEDEK (1983) i. m. 71.

Úgy vélik, Pomponius a nemtulajdonos által elhagyott dologra vonatkoztatta a D. 41, 7, 5pr-ban írt véleményét.³⁹ Kaden meglátása szerint elbirtoklásra két esetben van szükség a derelictio körében. Egyfelől akkor, amikor nemtulajdonos által derelinkvált dolog megszerzéséről van szó, másfelől pedig amikor az occupatio tárgyát a civiljogi tulajdonos által elhagyott res Mancipi képezi. Véleménye szerint a Pomponius szöveg a nemtulajdonos által elhagyott dologról kell, hogy szóljon, máskülönben nincs értelme a szövegbe ékelt „in bonis tuis non fuerint” fordulatnak.⁴⁰ Wubbe azt állítja, hogy az esetben Pomponius magát a vevővel azonosítja, és nem fejtí ki, vajon a derelinkvált tulajdonos volt-e, vagy sem; nyitva hagyja a kérdést, így tulajdonképpen mindkét eshetőség elképzelhető: akár a derelinkvált tulajdonos, illetőleg nemtulajdonos volta tekintetében, akár pedig abban a vonatkozásban, hogy a vevő tudja-e, hogy a dolog res derelicta. Ekként tehát nyitott az elbirtoklás lehetősége is.

Max Kaser állítja, hogy elbirtoklásra csak a res Mancipi derelicta esetén van szükség, a res nec Mancipi derelicta azonban elbirtoklás nélkül is megszerezhető. A Pomponius szöveg vonatkozásában elképzelhetőnek tartja, hogy nemtulajdonos derelinkvált a dolgot, azonban Kaser szerint további lehetőségek is elképzelhetők.⁴¹ Krüger szerint Pomponius két párhuzamos esetet taglal: egyfelől a derelictio, másfelől az ajándékozás kérdését; éppen ebből következik, hogy a derelinkvált személy tulajdonos kell, hogy legyen, ugyanis a másik esetben szereplő ajándékozó feleség is tulajdonos.⁴² Cuénod úgy látja, hogy az esetben szereplő dolog igazából nem is derelinkvált. A pro derelicto habitum fordulat elé a tamquam szót illeszti, és ebből jut a fenti következtetésre: az occupans akként birtokolja a dolgot, mintha az derelinkvált lenne.⁴³

Bonfante felfogása szerint a klasszikus jogban az occupans elbirtoklással szerezhet civiljogi tulajdont egy, a tulajdonos által derelinkvált res Mancipi felett. Szerinte Pomponius éppen erről ír, csak az kérdéses, miért írja a jogász az occupans vonatkozásában, hogy a dolog non in bonis eius est. Szerinte az occupans nem volt tudatában annak, hogy a dolgot a tulajdonos derelinkvált; ez pedig az usucapio lehetőségének alapja lenne. Állítását abból vezeti le, hogy a szöveg szerint a derelinkvált dolgot megvásárló személy csak arról tud, hogy a dolog in ea causa esse, vagyis, hogy derelinkvált.⁴⁴

Az újabb irodalomból kiemelendő Letizia Vacca⁴⁵ munkája, amelyben a szerző alapvetően Bonfante nézetét osztja, vagyis az occupans azért nem birtokolhatja el a tulajdonos által elhagyott dolgot, mert nincs tudatában annak, hogy a tulajdonos

³⁹ ADOLF BERGER: In tema di derelizione. *BIDR XXXII (1922)*, 168–170.; ROMANO i. m. 131.; PASQUALE VOCI: *Modi di acquisto della proprietà*. Milano, 1952, 235–236.

⁴⁰ ERICH-HANS KADEN: Besprechung des Büches von Meyer-Collings. *ZSS RA LIII (1933)*, 614.

⁴¹ MAX KASER: In bonis esse. *ZSS RA LXXVIII (1961)*, 180.

⁴² H. KRÜGER: *Derelictio und usucapio*. Athén: Mnemosyna Pappulias, 1934, 171–175. Hivatkozva HANS ANKUM: Pomp. D. 41, 7, 5pr.: Die occupatio einer res Mancipi derelicta und der Ausdruck in bonis alicuius esse in den klassischen römischen Rechtsquellen. *ZSS RA CIII (1986)*, 252.

⁴³ A. CUÉNOD: *Usucapio pro derelicto. Études de droit romain classique*. (Disszertáció) Lausanne, 1934, 42–51. Hivatkozva ANKUM i. m. 252.

⁴⁴ PIETRO BONFANTE: *La derelizione di res Mancipi nel diritto classico*. (Scritti Giuridici Varii) Torino, 1926, 335–337.

⁴⁵ LETIZIA VACCA: *Derelictio e acquisto delle res pro derelicto habitae*. Milano, 1984.

hagyta el azt, illetőleg abban a hiszemben van, hogy nemtulajdonos hagyta el a dolgot. Ebből az következik, hogy a klasszikus jogban a tulajdonos által elhagyott dolog felett a megszerző közvetlenül; egyéb esetekben pedig – a körülményektől függően – azonnal, vagy elbirtoklás útján szerez tulajdont.⁴⁶ Az újabb irodalom másik jelentősebb szerzője Hans Ankum⁴⁷ professzor, aki a derelictióra vonatkozó elgondolásait Pomponiusnak az irodalomban sokat vitatott egyik forrásával kapcsolatosan fejti ki. Úgy véli, hogy az említett Pomponius szöveg igen jelentős szerepet játszik a klasszikus jog *res derelicta*-felfogásának bemutatásában.

Ankum úgy véli, hogy Pomponius ebben a véleményben egy *res Mancipi derelictio*-járól beszél. Abból indul ki, hogy a szövegben említett második esetben a *pro emptore* elbirtoklás kérdéséről van szó. Ebben a körben az *occupans* tudja, hogy a dolog derelinkvált, ekként birtokosa lesz a dolognak, de nem kerül a vagyonába (*bona*). Összehasonlítva a principiumot az 5. töredék 1. §-val, arra a következtetésre jut, hogy a principiumban nemtulajdonos, míg az 1. §-ban tulajdonos volt a derelinkváltó, ugyanakkor a principiumban az *occupans* nem szerez tulajdont a dolog felett, amíg az 1. §-ban tulajdonos lesz. Az ellentét feloldására azt a megoldást találja, hogy a principium derelinkvált *res Mancipi*ről, míg az 1. § *res nec Mancipi*ről szól. Ez annál is inkább lehetséges, mivel a két dologfajta közötti különbséget Iustinianus csak 531-ben törölte el.⁴⁸ A Paul. D. 41, 7, 2 (54 ad ed.) szövegben leírt kettősséget, a titulus első töredéke, valamint a vizsgált töredék első paragrafusára alapján akként ítéli meg, hogy itt nem egy prokulianus-szabinianus véleménykülönbségről, hanem egy régebbi (*Proculus*), és egy újabb (*Iulianus*) nézet találkozásáról van szó, amelyek a praxisban egymást követték.⁴⁹ Pomponius Sabinus-kommentárjának keletkezési körülményeit figyelembe véve jut arra a következtetésre, hogy az említett töredék szerint a derelinkváltó egészen addig a pillanatig megtartja a dolog feletti tulajdonjogát, ameddig az *occupans* meg nem szerzi a tulajdont.

A magyar irodalomból kiemelendő Benedek Ferenc⁵⁰ professzor egy tanulmánya, amely nagyon akkurátusan és logikusan veszi szemügyre a derelictióval és az *occupatio*val összefüggő problémákat. Elsőként rámutat arra, hogy a derelictio főnévként nem jelenik meg a forrásokban; helyette a *derelinquere* ige, vagy a *pro derelicto habere* kifejezések utalnak a dologelhagyásra. *Derelinquere rem* annyit tesz: egy dolog birtoklásával teljesen és véglegesen felhagyni; ez egyszerű cselekedet. A *pro derelicto habere* jogásziabb terminus; arra az állapotra utal, amibe a derelictio bekövetkezése után kerül az a személy, aki a dolgot elhagyta. Ehhez *animus derelinquendi* kell, amely nem igényel kifejezett nyilatkozatot, elegendő a ráutaló magatartás is. Az ehhez kapcsolódóan felvetődő kérdése, hogy vajon az *animus derelinquendi* csak a tulajdonos esetében értelmezhető, vagy meglehet más, nemtulajdonosnál is, aki a dolgot elhagyja.⁵¹ Utal rá, hogy a vélemények eltérőek, és ezzel kapcsolatosan elemzi a

⁴⁶ VACCA i. m. 57–62.

⁴⁷ ANKUM i. m. 248–274.

⁴⁸ ANKUM i. m. 262–263.

⁴⁹ ANKUM i. m. 264–265. Állítását azzal támasztja alá, hogy rámutat: *Iavolenus* hasonlóképpen vélekedett a kérdésről, mint a „szabinianusok” (*Iav. D. 45, 3, 36 [1, 14 epist.]*)

⁵⁰ BENEDEK (1983) i. m. 7–31.

⁵¹ BENEDEK (1983) i. m. 9.

lex Rhodia tényállása körébe vonható Digesta-helyeket (Iav. D. 41, 2, 21, 1–2 és D. 41, 1, 58; Iul. D. 14, 2, 8; Iul. D. 41, 7, 7; Paul. D. 14, 2, 2, 8). 10–11. Ezekben a forrásokban közös, hogy a tengerbe dobott dolgok kérdésével foglalkoznak (van eset, amikor Iavolenus és Iulianus összehasonlít eseteket: így a hajótörés következtében partra sodródott dolgok, és az ideiglenesen letett málha eseteit).⁵² Összességében arra az álláspontra helyezkednek, hogy az esetekben említett dolgok tulajdonjogát nem lehet megszerezni elbirtoklás útján, mivel ezek nem minősülnek *res derelicta*-nak (vagy a *res iactatae*, vagy a *res deperditae* kifejezést használják a források). Azzal indokolják ezt az álláspontot, hogy nem a dolog feletti hatalom vagy uralom feladásának a szándékával váltak meg a dolgoktól, hanem azért, hogy a hajót, és saját magukat megmentik.⁵³ A források ebben a kérdésben egyetértenek; különbség mindössze anynyiban van, hogy a Paulus-hely, és az egyik Iavolenus idézet említi a kérdést úgy, mint ahol tulajdonosi *derelictio* következett be; az összes többi esetben erről nincs szó. Ezt az álláspontot erősíti a Digesta más helyeiről származó forrásokkal is; ezek a rabszolgák *derelictio*jával foglalkozó szövegek.⁵⁴ Mindezek mellett még két, nem Digesta-forrást is megvizsgál (Paul. Sent. 2, 31, 27 és Inst. 2, 1, 47), amelyek elvi jelleggel említik a dolgok elhagyását, és mindkettő az a domino történt *derelictio*val foglalkoznak.⁵⁵ Összességében arra a következtetésre jut, hogy az *animus derelinquendi* megléte nem kötődik a tulajdonos személyéhez, indoka pedig az, hogy a források nem egységesen közelítik a *derelictio* személyi oldalát. Mindezeket követően foglalkozik a *derelictio* joghatásaival, valamint a *res derelicta* jogi sorsával. Alapvetően kétféle forrást állít egymás mellé: az egyik csoportba tartozók (Paul D. 41, 7, 2, 1 és Ulp. D. 47, 2, 43, 5) a domino eszközölt *derelictio*ból, míg a másik csoport (Ulp. D. 41, 7, 1) a tulajdonostól különböző személy által végrehajtott *derelictio*ból indulnak ki.⁵⁶ Az elemzett források kapcsán röviden bemutatja a kérdéssel foglalkozó irodalmat is. Ennek eredményeképpen állapítja meg, hogy a vita nem teljesen megfelelő mederben folyt eddig; a probléma gyökere ugyanis az a domino eszközölt *derelictio* joghatásában keresendő, jelesül maradjon meg az elhagyó tulajdonos tulajdonjoga egészen addig, amíg valaki foglalással tulajdont nem szerez a dolgon, vagy az elhagyás pillanatában az váljék *res nullius*-szá.⁵⁷ Véleménye szerint a prokulianus nézet indoka az, hogy a dolog felett harmadik személynek is állhat fenn valamilyen joga, amelyet a tulajdonosi *derelictio* első tekintetre sérteni látszik. Ezzel szemben a szabiniánusok úgy vélik, hogy a *derelictio* a domino nem sérti harmadik személy jogát.⁵⁸ Összességében megállapítja, hogy *res pro derelicto habita* tehát az a dolog, amelynek birtokával a mindenkori birtokos a végleges birtokfeladás szándékával hagyott el. További következtetése, hogy a *res pro derelicto habita* egyaránt lehet *res*

⁵² BENEDEK (1983) i. m. 10.

⁵³ BENEDEK (1983) i. m. 10–11.

⁵⁴ BENEDEK (1983) i. m. 11.

⁵⁵ BENEDEK (1983) i. m. 12.

⁵⁶ BENEDEK (1983) i. m. 12–13.

⁵⁷ BENEDEK (1983) i. m. 14.

⁵⁸ Úgy tűnik, Benedek is ezzel az állásponttal ért egyet, amelynek igazolására számos forráshelyet sorol fel, és elemez röviden. Ld. BENEDEK (1983) i. m. 14–15.

nullius és nem res nullius, attól függően, hogy a dolgot a tulajdonos hagyta-e el, vagy sem. Az előbbi esetben ugyanis a tulajdonjoga az elhagyás pillanatában megszűnik, míg a birtokos általi derelictio nem érinti a tulajdonos dolog feletti jogát. Megállapítja emellett, hogy a res nulliusnak minősülő res derelicta eltér a többi res nulliustól, azokról ugyanis első tekintetre látszik, hogy senkinek nem áll fenn felettük tulajdonjoga, míg a tulajdonos által elhagyott dolog esetében ez legalábbis kétséges.⁵⁹

A res derelicta megszerzésére vonatkozó elméletének központi eleme az elbirtoklás jogintézménye: szerinte a megszerző elvileg minden esetben elbirtoklásra szorul, éppen a dolog feletti tulajdonjog nemo plus iuris elvből következő bizonytalansága miatt.⁶⁰ Rámutat ugyanakkor, hogy a Digesta forrásaiban az elbirtoklás szükségességére vonatkozó tételt, utalást alig talál. Azzal indokolja mindezt, hogy szerinte a kor jogásza számára „[e]z [...] közhely volt”⁶¹; más kérdés, hogy az egyéb jogcímenek bekövetkező elbirtoklással bőségesen foglalkoztak. Ekként – véleménye szerint – a pro derelicto titulus körében csak az elbirtoklás derelictio-specifikus kérdéseit, problémáit taglalják a jogtudósok.⁶² Őt, a res derelicta elbirtoklásával kapcsolatos források helyét vizsgál meg.⁶³ Az első Iulianus szöveget Benedek úgy értelmezi, hogy csak „valóban derelinkvált dolog tekintetében folyhat elbirtoklás”,⁶⁴ tehát ha valaki tévesen gondol egy res deperditát szándékosan elhagyott dolognak, nem birtokolhatja el azt. Aláhúzza, hogy ebben mind a tulajdonos, mind pedig a nem tulajdonos által eszközölt derelictio benne foglaltatik. Ennek kapcsán röviden utal a másik Iulianus szövegre, amely hasonló elvi alapon tagadja a merces ex nave iactatae elbirtoklását. Ugyanezt az elgondolást erősíti az egyik Paulus szöveg,⁶⁵ amely Benedek szerint a fordított esetet vizsgálja meg. Ezek szerint „birtokba vevő helyesen gondolja a dolgot res derelictának, [...] ezért módjában áll elbirtokolni.”⁶⁶ Kiemeli, hogy Paulus is egyaránt számításba veszi a tulajdonosi és a nemtulajdonosi derelictiót. A megvizsgált Pomponius szöveg két tényállást tartalmaz, amelyek közül csak az első kötődik a derelictio kérdésköréhez; a második mintegy az első kapcsán kifejtett vélemény erősítésére szolgál. Benedek – a jogi probléma és a szövegre rakódott másodlagos irodalom ismertetését követően – arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez a szöveg a derelictio szempontjából nem érdemel akkora figyelmet, mint amekkorát eddig az egyes szerzők tanúsítottak neki. Egyetlen egy esetben tartja értékesnek a szöveget a derelictio szempontjából, mégpedig ha az lényegileg a jogelőd birtoklásának folytatásáról szól. Rámutat azonban, hogy a szöveg ekkor sem teljesen egyértelmű, mivel az eladó jóhiszemősége vitán felül áll ugyan, a vevőé azonban már kérdéses, hiszen tudnia kell, hogy elődje pro derelicto birtokolt.⁶⁷ Mindezekhez képest a másik Paulus

⁵⁹ BENEDEK (1983) i. m. 15.

⁶⁰ BENEDEK (1983) i. m. 21.

⁶¹ BENEDEK (1983) i. m. 22.

⁶² Uo.

⁶³ Paul. D. 41, 7, 2 (54 ad ed.); Iul. D. 41, 7, 6 (3 ad Urs. Ferozem); Paul. D. 41, 7, 4 (15 ad Sab.); Pomp. D. 41, 7, 5pr (32 ad Sab.); Iul. D. 41, 7, 7 (2 ex Mínic.).

⁶⁴ BENEDEK (1983) i. m. 22.

⁶⁵ Paul. D. 41, 7, 4 (15 ad Sab.)

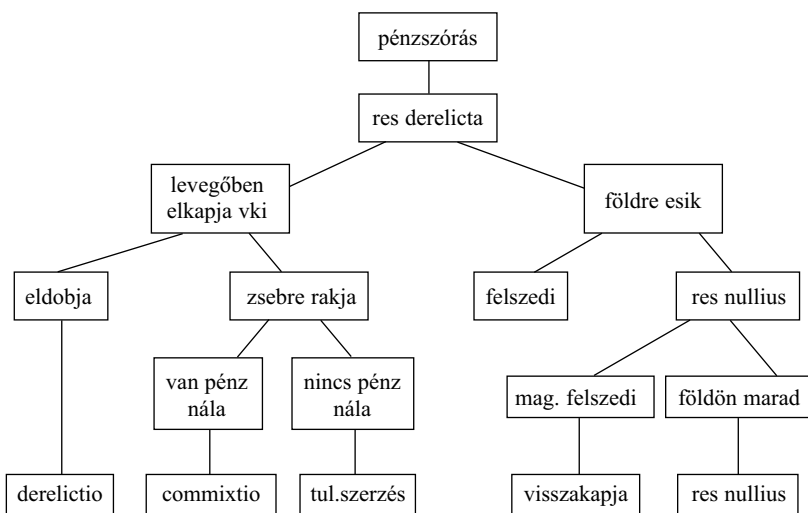
⁶⁶ BENEDEK (1983) i. m. 22.

⁶⁷ BENEDEK (1983) i. m. 23.

szöveg a tulajdonosi derelictio hipotéziséből indul ki: ha a birtokba vevő tudja, hogy a tulajdonos derelinkválta a dolgát, birtokba vétellel tulajdont is szerez a dolgon. Benedek szerint ezt úgy kell felfogni, mint kivételt a derelinkvált dolog tulajdonjogának elbirtoklás útján történő megszerzésére vonatkozó általános szabálya alól.⁶⁸

V. Saját koncepció

Ezen a ponton érdemes áttekinteni a iactus missilium kérdését abból a szempontból, hogy mi is történt akkor, amikor a magistratus missiliát szórt a nép közé. Eldobásának pillanatától ugyanis az elszórt missilia sorsa és jogi megítélése attól függ, hogy a következő lépésben mi történik vele. Logikusan végiggondolva, az elszórást pillanatától kezdve több lehetőség adódik, attól függően, hogy mi történik a missiliával, ezt követően pedig további variációk képzelhetők el. Tekintsük át ezeket a lehetőségeket egy ábra segítségével.

Ám ez az ábra roppant vázlatos, ezért helyes lehet részleteiben is áttekinteni minden egyes lépést. A praetor, vagy a consul elszórta a missiliát a tömeg közé. A kérdés itt az, hogy ebben a pillanatban mi is a missilia? Amikor a magistratus eldobja, az ő szemszögéből a pénz res derelicta lesz. Innentől két lehetőség adódik. Elképzelhető, hogy a körülálló sokaság bizonyos tagjai már a levegőben elkapkodják az egyes pénzdarabokat; a másik lehetőség pedig az, hogy az egyes pénzdarabok a földre esnek. Ha elsőként azt az esetet vizsgáljuk meg közelebbről, amikor a tömeg egyes tagjai a levegőben elkapják az eldobott pénzt, azt láthatjuk, hogy ez a derelinkvált dolog birtokának megszerzését jelenti, amely birtokszerzés által a megszerző egyszersmind megszerzi a derelinkvált dolog tulajdonjogát is, következésképpen ez occupatio. Ezen

⁶⁸ BENEDEK (1983) i. m. 24.

a ponton is további két eset képzelhető el. Egyfelől az adott személy vagy zsebre vágja a pénzt; ekkor ez továbbra is *occupatio*, mivel a pénz zsebre tétele csak tovább erősíti a pénz birtokának megszerzését. Másfelől elképzelhető az is, hogy megnézi az elkapott dolgot, és mivel nem az, vagy annyi, amire számított, eldobja azt. Ez pedig nem más, mint egy *derelictio*. Amennyiben ez a személy a zsebébe csúsztatja a pénzt, ismét két lehetőség adódik: lehet, hogy a személy zsebében már volt pénz, ám az is elképzelhető, hogy a zsebe üres. Ha van pénz a zsebében, akkor *commixtió*ról beszélhetünk; amennyiben a zsebe üres, akkor továbbra is egy egyszerű *occupatio* esetével állunk szemben. A pénz elszórásának pillanatában két lehetőség volt adott: vagy a levegőben kapják el egyesek, vagy pedig a földre hullik a pénz. Ez utóbbi esetben a *dolog res derelicta* lesz. A földre esett pénz sorsa lehet, hogy egyesek a földről felszedik; ez *occupatio*. Maradhat viszont a földön is, amelynek következtében a *res derelicta*ból *res nullius* lesz. Ilyenkor lehet, hogy a pénzt továbbra is otthagyják, ahová esett, így az továbbra is *res nullius* marad, de feltehető az is, hogy akár a *magistratus*, akár annak emberei felszedik az elszórt és földre esett, de a tömeg által fel nem szedett pénzt; ilyenkor a *dolog visszakerül* ahhoz, akitől eredt.

Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy mi is a jelentősége a *iactus missilium* ilyen bonyolult folyamatként történő ábrázolásának. Ha egy pillanatra elképzeljük, hogy ott állunk a *magistratus* mellett, aki éppen *missiliát* dob a körülálló tömegbe, nagyjában egészében azt láthatjuk, amit a folyamatára mutat. Ez az a kép, amelyet tapasztalás útján szerezhetünk, és ezt kell megfelelő jogérzéssel értékelni. A római jogászok pedig éppen ennek voltak a mesterei. Mégis, talán a bevezetőben is említett okból, jelesül, hogy a nép közé történt pénzszórás magánjogi jelentősége a komoly vagyonomozgásokat előidéző öröklési kérdések hordereje mellett eltörpült, ez magyarázhatja a források kis számát, valamint azt a tény, hogy a jogászok által ezekben megfogalmazott vélemény alapvetően megmarad a puszta formális érvelés szintjén. A kiemelt probléma is igazából a tulajdon megszerzésének témájához kapcsolódik szorosan: a forrás mögött meghúzódó, valamely *vita* nyomán megfogalmazott kérdés talán az lehetett, hogy bekövetkezik-e a tulajdonszerzés a *magistratus* által elszórt *missilia* vonatkozásában, vagy sem. A jogászok pedig a kérdésre adott válaszban a tulajdonátruházás akarati oldalát hangsúlyozva (*in incertam personam collocata voluntas domini*) oldják meg az eléjük került konkrét esetet. Mindazonáltal magát a problémát ezzel még távolról sem oldották meg. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a *iustinianusi* kodifikáció során a *iactus missilium*ra vonatkoztatható források nem kerülnek egységes helyre: a *gaiusi*, és ebből adódóan az *Institúciók* szövege is a *traditio*val foglalkozó szövegek között szerepel, a *pomponiusi* pedig a *Digesta pro derelicto* *titulusában*. Azután a későbbi korok jogászeit éppen a *gaiusi*, illetve az *Institúciókban* található szöveg vezeti félre, és – nézetem szerint – tévesen értelmezik a *iactus missilium* tényállását *traditio* *in incertam personam*ként.

A fenti állítás mellett számos érv sorakoztatható fel. Elsőként említendő, hogy minden esetben a szöveg jelentését kell figyelembe venni. Márpedig – mint az korábban már kifejtésre került – a szövegekben közös mag-gondolat annyi, hogy a meghatározatlan személy irányába kifejezett akarat is alkalmas a tulajdon átruházására, ekként például elbirtoklásra sincsen szükség. Ezt követően lehet arra hivatkozni, hogy a *traditio in incertam personam* kifejezés a forrásokban nem szerepel; az elnevezés

valószínűleg a két forrás helyéből adódhat (bár a kifejezés pontos eredetének feltárhatósága legalábbis kétséges). Ennek a használata azonban akkor is megkérdőjelezhető lenne, ha a harmadik szöveg is egyértelműen a traditiohoz kapcsolná az esetet. Pomponius szövege azonban a *derelictio* témájához kapcsolódik. Összességében tehát a *tradio* általános felfogása (a *causa* jár elől), valamint a *iactus missilium*nál tapasztaltak arra engednek következtetni, hogy a *tradio in incertam personam* klasszikus koncepciója nem állja meg a helyét maradéktalanul.

Ami az alcímben jelzett saját elképzelést illeti, célszerű a fentebb szereplő ábrát, valamint a szövegeket egybevetni. A Gaius (és az Intitúciók), illetve Pomponius által említett eset a fentebb felvázolt sémának csupán egyetlen esetével foglalkozik, amikor valaki elkapja a pénz, vagy a földről felszedi, és az a zsebébe kerül. (Az ebből a szempontból nem számít, hogy a megszerző zsebében van-e már korábban is pénz, vagy nincs, hiszen ha van, akkor is a birtokba vétel, illetve az *occupatio* pillanatához kötődik a tulajdon megszerzése, csupán arról van szó, hogy ebben az esetben egy *commixtio* is történik, amely véglegesen lehetetlenné teszi az egyes pénzdarabok önálló azonosítását.) Ez pedig – analitikusan szemlélve az eseményeket és a felmerülhető lehetőségeket – arra enged következtetni, hogy a *iactus missilium* igazából *derelictio* és *occupatio* találkozásaként értelmezhető, amelynek során a tulajdon átszállásához elegendő a *magistratus*nak mint tulajdonosnak egy nem meghatározott személy irányába kifejezett akarata, amelynek fizikai megnyilvánulása a pénz eldobásában érhető tetten. Mindent egybevetve, a fentiek alapján talán megkövültatható, hogy a *iactus missilium* egy olyan, alapvetően önálló tulajdonszerzési mód, amely tartalmilag a *derelictio* és az *occupatio* találkozásaként értelmezhető, amelynek kapcsán a jogászok a tulajdon átszállásához szükséges akarati tényezőt a *tradio* köréből kölcsönzik.

